

Giriş: Bilgi Toplumu ve E-Devlet

Toplum türlerinin gelişimini anlatan kaynaklar, insan topluluklarının avcılık ve toplayıcılık seviyesinden başlayıp, sırasıyla tarım, sanayi ve bilgi toplumu seviyelerine ulaştığı noktada hemfikirdirler. Bu toplum türlerini birbirinden ayıran temel nokta, baskın üretim faaliyetinin ne olduğudur. Sırasıyla doğadan bitki toplama veya hayvan avlama, toprağın işlenmesi, ev veya fabrika üretim birimlerinde mal üretimi ya da bilginin toplanması ve işlenmesi faaliyeti baskın hale gelmiştir. İnsanların hayatını devam ettirmesini ve rahatını sağlayan mal ve hizmetlerin üretim biçimi, devletin görevlerinin çeşitleri ve sınırları ile devlet örgütlenmesindeki vergilendirme gibi temel parametreleri de belirler.

Bu bölümde bilgi toplumu kavramının tanımlanması ve e-Devlet kavramı ile ilgisinin kurulması amaçlanmaktadır. Günümüzde kullandığımız “bilgi toplumu” kavramı ve bu metaforun insanların imgelemlerinde canlandırdığı fikirler, Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan ve Sanayi Devrimi ile hızlanan bir sürecin insanlığı getirdiği bir noktayı tanımlama iddiasındadır. Söz konusu değişim süreci, bir yandan insanın alet ve teknoloji kullanarak doğaya hâkimiyetini kurmasını ve bu hakimiyeti doğa kanunlarını keşfederek artırmasını¹ vurgularken; bir yandan da insan aklının toplumsal sorunların tanımlanması ve çözümlenmesinde temel referans noktası hâline gelerek daha önce uyulan doğaüstü kuralların yerine geçmesini de anlatır.

Bilgi toplumu sisteminde, insan aklının bilimsel yöntem ile ulaştığı bilgi, dünyayı düzenleyen başlıca güç haline gelmiştir. Bu değişim sürecinde eskiden sadece hayal edilebilen şeyler (örneğin Jules Verne'nin “Ay'a Seyahat” kitabında ortaya attığı başka bir gezegene/uyduya seyahat etme fikri), bilgi ve teknoloji yolu ile

¹ İnsanın doğa üzerindeki kontrolünü artırmasının örnekleri, tarımdan (genetik yapısı ile oynanmış, hastalıklara karşı dayanıklı ve yüksek verimli tohumlar) yaşayan canlıların genetik yapısının çözülmesi ve klonlanmasına kadar uzanan bir yelpazeden verilebilir.

gerçek hayatta yapılabilir hâle gelmiştir. Dolayısıyla bilgi toplumu denilen kavram, bugün gelinen noktada toplumsal ve kültürel değişimin hem lokomotif, hem de sonucudur demek yanlış olmaz. Söz konusu kavram, aynı zamanda bir iletişim aracı da olup, günümüzdeki hızlı değişimleri kavrama ve açıklamanın pratik bir şekli olarak basın-yayın organları da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bilgi toplumu denilen şemsiye kavram altında sıralanabilecek gelişmeler;

- örgütlerde ve üretimde bilginin öne çıkması,
- bilginin sadece niceliğinin değil, niteliğinin de (katma değer yaratan bilgi) önemli olması ve bilginin değerinin yarattığı veya yaratabileceği katma değer (yeni ürünler, fikirler, iş kolları, ihracat gelirleri, vb.) ile ölçülmesi gerektiği düşüncesinin yaygınlaşması,
- bilgi ile ilgili işlerin (örneğin, çağrı merkezlerinin ve çeşitli danışmanlık türleri gibi bilgi işlenmesi ve sunumu ile ilgili hizmet sektörlerinin) artması,
- zaman ve mekânın küresel bilgi akışı karşısında anlamını büyük ölçüde kaybetmesi ve
- kültürel değişim ve paylaşımın basın-yayın araçlarının da yardımıyla küresel ölçekte artması gibi örneklerde somutlaşmaktadır.

Bilgi toplumu kavramı, birçok konu ile ilgili bilgi ve gelişmeleri içeren yamalı bir bohçaya benzemektedir. Kavramın, teknoloji, ekonomi, çalışma yaşamı, coğrafi konum ve kültür ve daha birçok farklı konu ile ilgili yönleri vardır. Kavramın tanımındaki bu karmaşıklık ve muğlaklık, sadece olumsuz bir şey olarak algılanmamalıdır. Tanımda muğlaklık olması, tanımın değişimin her yönü için kullanılabilecek bu esnek şekli ile uzun süredir dolaşımda olmasını da sağlamaktadır.

Bilgi toplumu kavramının çok basite indirildiği, bu kavram için üretilen tanımların ya iyi geliştirilmemiş, ya muğlak, ya da hem iyi geliştirilmemiş hem de muğlak olduğu iddia edilmektedir. Webster, bilgi toplumunun altı farklı tanımı olabileceğini söylemiştir. Bunlar teknolojik, ekonomik, mesleki, coğrafi ve kültürel tanımlar ile artan bilgi miktarının toplumlar üzerindeki dönüştürücü gücüne vurgu yapmaktadırlar (Webster, 2006: 8-9, 21).

Bilgi toplumu, daha önceki toplum biçimlerinden ve dolayısıyla geçmişten kesin bir kopuşu mu simgelemektedir? Yoksa bir çeşit devamlılık mı söz konusudur? Kimilerine göre transistörlerin bulunması ile 20. Yüzyıl'ın ikinci çeyreğinde geçilen bu toplum türünü, tarım ve sanayi toplumundan kesin çizgilerle ayırmak zordur; çünkü verili bir zamanda farklı toplum türlerinin dinamikleri (örneğin tarım, sanayi ve bilgi toplumları) aynı ülkede yaşayabilmektedir. Burada tartışılan konu, hangisinin belli bir zaman ve mekânda toplumsal ve ekonomik ilişkilere yön veren, baskın toplum türü olduğudur.

Bilgi toplumu kavramını destekleyenler, farklı toplum türlerinin baskın toplum türü olduğu geçmişten kesin çizgilerle kopuş fikrini savunmaktadırlar. Kesin bir kopuş olup olmadığı noktasını aydınlatabilmek için öncelikle bilgi toplumunun ne anlam(lar)a geldiği üzerine kafa yormak gerekir.

Bilgi toplumu ile kastımız, bilgiye daha kolay, hızlı ve çeşitlenmiş bir erişime sahip olmak mıdır? Örneğin İnternet yoluyla daha önce sahip olmadığımız kadar çok ve çeşitli bilginin hızla parmak uçlarımıza gelivermesi bir bilgi toplumu olma göstergesi midir?

Bilgi toplumunun bir diğer göstergesi, yeni ekonomik üretim biçimlerinin ortaya çıkışı mıdır? Örneğin, Tam Zamanında Üretim (*Just in Time Production*) denilen

yöntemle bir birim mamulün üretilmesinin ancak bir siparişin bilgi ağlarıyla üreticiye iletildiğinde yapılması ve ürün stoklarının ortadan kalkması yeni bir üretim biçimi midir?

Bilgi toplumu, tüketicilerin daha hızlı, kaliteli ve ucuz hizmetlere erişiminin artışı mıdır? Örneğin elektronik ticaret yoluyla vergi ve sabit birçok maliyetlerini aşağıya çekmiş şirketlerin dünyanın dört bir tarafına daha ucuz, kaliteli ve hızlı hizmet verebilmeleri bilgi toplumuna geçildiğinin bir kanıtı mıdır?

Bilgi toplumu, toplumun teknoloji yoluyla daha sıkı kontrol edilebilmesi midir? Örneğin kredi kartları yolu ile kimin hangi ürün ve hizmetlere ne kadar para harcadığının, e-Devlet projeleri ile ilişkilendirilmiş veri tabanları vasıtası ile kimin hangi hastalıklara sahip olduğunun, ne tedavi gördüğünün, araç takip sistemleri yolu ile kişisel ve kurumsal araçların gerçek zamanlı coğrafi bilgisinin izlenip denetlenebileceği mekanizmaların kurulması mıdır?

Bilgi toplumunun bir diğer göstergesi, yeni teknoloji-tabanlı toplumsal etkileşim yol ve yöntemlerinin ortaya çıkışı mıdır? Örneğin, *Twitter* ve *Facebook* gibi toplumsal/sosyal, *Linked-in* gibi profesyonel medya platformlarının ortaya çıkışı ile insani iletişim ve etkileşimin giderek artan oran ve boyutta sanal aleme taşınması mıdır?

Bilgi toplumunun bir yönü de, yakınsama (*convergence*) kavramı ile anlatılan telekomünikasyon altyapısı ve bilgisayarların birleşmesi ve boyutların küçülmesi midir? Örneğin adı cep telefonu² olan ama yakınsama sonucunda artık bir cep bilgisayarı hâline gelen alet ile konuşma dışında, fotoğraf çekme, İnternet'te gezinme,

² Cep telefonu kavramı da ülkemize özgü bir adlandırma gibi görünmektedir. İngilizce yazında, telefon sinyali yayma alanlarının hücrelere bölünmesi nedeniyle hücresel telefon (*cell phone*) veya kullanıcının yanında gezdirebileceği bir telefon olması nedeniyle gezici telefon (*mobile phone*) olarak adlandırılan bu telefon türünün cepte taşınabilir boyutta olması nedeniyle Türkiye'de cep telefonu olarak isimlendirildiği düşünülmektedir.

ses kaydetme, televizyon izleme, müzik dinleme gibi işlevler yerine getirebilme kabiliyetini kazanmamız, bilgi toplumunda yaşadığımızın bir göstergesi midir?

Bilgi toplumu ile ilgili diğer bir önemli soru ise, bir toplumun bilgi toplumu sayılabilmesi için o toplumda Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) ne kadarının bilgi-temelli sektörlerce yaratılması veya ne sayıda ve yaygınlıkta teknolojik ürünün o toplumda kullanılıyor olması gerektiğidir. Örneğin, GSMH'nin %50'si bilgi temelli sektörlerde üretildiğinde mi bilgi toplumu olunur? Yani bilgiye dayalı mal ve hizmetlerin ekonomideki ağırlığı mı önemlidir? Yoksa bilgi teknolojilerine harcanan para/yatırım miktarı mı belirleyicidir? Bir bilgi toplumunda bu alanlardaki araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarının miktarı ve yüzdesinin belli bir miktarı geçmesi mi beklenir?

Bilgi toplumu olabilmek için bilgisayar ve cep telefonu gibi teknolojik ürünlerin kullanımının yaygınlaşması mı gereklidir? Eğer böyleyse, her kişiye en az bir bilgisayar ve cep telefonu düşen, her evde yaygın kullanılan teknolojik aletlerden en az bir tane bulunan toplumlar bilgi toplumunun en tepe noktasına erişmiş sayılabilirler mi?

Yoksa bilgi toplumu olmak için beyaz yakalı işlerin ve işçilerin (bilgi iş ve işçilerinin) sayısının mavi yakalı iş ve işçilerin (bedensel iş ve işçilerinin) sayısını geçmesi mi gerekir? Bu durumda ölçme sorunları ile karşılaşılabilir (örneğin, karma işler kümesi ne olacak?). Stratejik/üst düzey bilgiyi işleyenler (örneğin üst düzey yöneticiler) ile günlük/sıradan/rutin bilgiyi işleyenlerin farkı nasıl değerlendirilecektir?

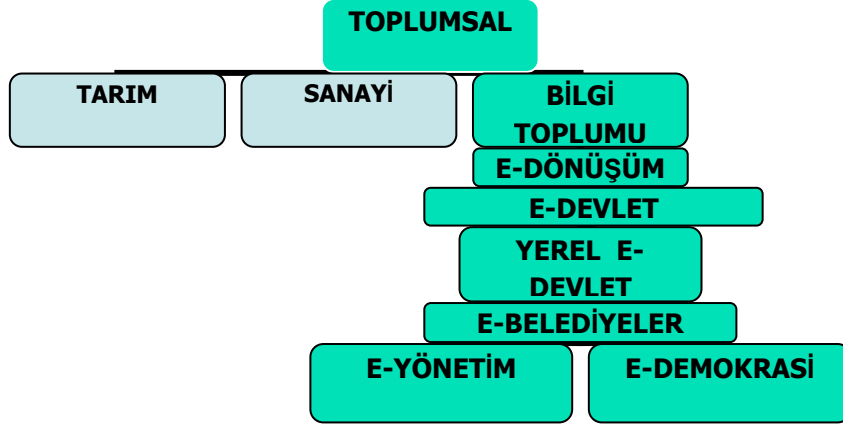
Bilgi toplumunu meydana getiren asıl bileşen acaba zaman ve mekânın örgütlenmesindeki farklılıklar mıdır? İnternet üzerinde sürekli açık olan dükkânlar, bir

ayçiçeği misali güneşi takip eden ve 24 saat açık olan finansal piyasaların varlığı bilgi toplumunun göstergeleri midir?

Tüm bu tartışma noktaları, bilgi toplumunun çeşitli yönlerine işaret etmektedir. Genel kanaat, toplum biçimindeki farkın en temelde, toplumsal zenginliği yaratanın bilginin işlenmesi ve katma değer yaratması noktasında olmasıdır. Bilgi ağları/otoyollarının toplumsal yaşam, siyaset ve ekonomide önem ve rollerinin artmasıdır. Manuel Castells'in deyişiyle ağ/şebeke toplumunun (*network society*) ortaya çıkmasıdır.

Şüphesiz ki bilgi toplumu, kendi sorunlarını da beraberinde getirmektedir: İlerleyen bölümlerde bu sorunlardan ayrıntılı olarak bahsedilecektir ama bir iki örnek vermek gerekirse; kimi araştırmacılar ve uygulayıcılar, bilgi üretimi ve dağıtımının toplumdaki ayrıcalıklı grupların ayrıcalıklarını diğer gruplarla paylaşmasını sağlamadığını ileri sürmekte ve bu süreci “bilgi uçurumu” (*digital divide*) adı ile kavramsallaştırmaktadırlar. Bilgi toplumu sürecine bir diğer eleştiri ise kişi ve kurumların bilgi bombardımanına maruz kaldıkları; giderek dolaşıma daha çok bilgi, ama daha az anlamlı ve yararlı içerik girdiğidir.

Bilgi toplumu, elektronik devletin sunduğu bilgi ve hizmetlerin üretilebileceği ve tüketilebileceği bir teknik, toplumsal, ekonomik ve siyasi altyapıyı oluşturmaktadır. Toplumsal gelişim ile e-Devlet kategori ve alt-kategorilerinin ilişkisi aşağıdaki şekilde (Şekil 3.1) görsel olarak ifade edilebilir.

Şekil 3.1: Toplumsal Gelişme ve E-Devlet Kategorileri İlişkisi**Türkiye Bilgi Toplumu Olma Yolunda mı? Bazı Rakamlar**

Yukarıda yapılan açıklamalarda, bir ülkenin bilgi toplumu olabilmesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun kullanımının ve bilgi ile beslenen piyasaların ortaya çıkmasının gerekli (ama yeterli olmayan) şartlar olduğundan bahsedilmiştir. Bu alt bölümde de ülkemizde 2011 yılının ilk yarısı itibarıyla bilgi ve iletişim teknolojileri pazarlarının büyüklüğü ve bu teknolojilerin kullanımında yaşanan yaygınlık ile ilgili bazı rakamlar paylaşılmaktadır. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2011 yılı ikinci üç aylık dönem sonu itibarıyla Türkiye telekomünikasyon pazarında yaşanan gelişmeleri özetlediği raporunda geçen bazı bilgilere göre 2011 yılının ikinci çeyreğinde (Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında):

- Toplam mobil trafik miktarı 37,21 milyar, toplam sabit trafik miktarı ise 5,7 milyar dakika olarak gerçekleşmiştir. Bu trafiğin beşte dördü (% 81,6) mobilden mobile trafiktir. İletişimde mobil araçlar tercih edilmektedir.

- Türkiye’de 15,75 milyon (nüfusun % 21,4’ü) sabit telefon abonesi vardır ama ülkemizde ortalama ev halkı büyüklüğü 4 kişi olduğundan sabit telefon hizmetlerinin ülkenin çoğunda hâlâ kullanıldığı görülmektedir.
- Genişbant internet abone sayısı 11 milyon civarındadır.
- Mobil genişbant internet abone sayısı 3.6 milyonu geçmiş; toplam mobil genişbant internet kullanım miktarı ise 6.4 TByte’ı bulmuştur.
- Türkiye’de sabit genişbant, nüfusun % 9,9’una yayılmıştır. Bu alanda AB ülkeleri ortalaması %25,6’dır.
- Türkiye’de mobil genişbant kullanım oranı, nüfusun %5,1’i iken AB ülkeleri ortalaması %6,1’dir.
- Ülkemizde “Nic.tr” kayıtlarında bulunan 262.253 adet “.tr” uzantılı alan adının % 68,5’i “com.tr”, % 8,8’i “gen.tr”, % 3,8’i “k12.tr”, % 3,9’u “gov.tr” uzantısına sahiptir.
- Türkiye’deki toplam 63,8 milyon mobil abone nüfusun %86,5’ine denk gelmektedir. Bunların 24,8 milyonu 3G abonesidir. 9 yaş ve altı nüfus bu rakamlardan çıkarıldığında mobil teknolojilerin yayılma oranının %100’den de fazla olduğu (bir kişinin birden fazla mobil aboneliğe sahip olduğu) anlaşılmaktadır.
- Abonelerce 40,1 milyar kısa mesaj (SMS), 23 milyon da çoklu-medya mesaj (MMS) gönderilmiştir.
- Türkiye’de 257 dakika olan ortalama aylık mobil kullanım süresi birçok Avrupa ülkesinden yüksektir.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu’nun raporunda yer alan bu rakamlar ülkemizin bilgi toplumu seviyesine geldiğini mi göstermektedir? Bu soruya karşılık

olarak bu rakamların daha çok Türkiye’de yaşayanların iyi teknoloji mal ve hizmeti tüketicileri olduğunu gösterdiği söylenebilir. Eğer bilgi toplumunun ana belirleyicisi bilginin baskın üretim aracı hâline gelmesi ve bilginin bilgiyi doğurarak ekonomik ve bilimsel katma değer yaratması ise ülkemiz henüz bir bilgi toplumu hâline gelememiş demektir.

Bölüm Özeti:

E-Devlet dersinin bu bölümünde bilgi toplumu ve e-Devlet kavram ve uygulamaları arasındaki bağlantı incelenmiştir. Bu amaçla önce bilgi toplumu olmanın anlamı tartışılmıştır. Takiben, ülkemizin bir bilgi toplumu olup olmadığı irdelenmiştir.

Tartışma Soruları:

1. Dünyada bilgi toplumu olduğu tartışmasız kabul edilebilecek bir ülke var mıdır? Varsa bunlar hangi ülkelerdir? Seçiminizin nedenlerini açıklayınız.
2. Türkiye özelinde bilgi toplumu olduğumuz veya olmadığımız görüşünü yukarıda sıralanan ölçütlerden faydalanarak tartışınız.
3. Son yıllarda bilgi toplumu tartışmasına etki eden önemli gelişmeler ve yeni kavramlar/teknolojiler nelerdir?

Yararlanılan Kaynaklar:

1. Webster, Frank (2006), "What information society" In Webster, Frank.
Theories of the Information Society. Third Edition. New York: Routledge.
2. Lerner, Robert E.; Meacham, Standish ve Edward McNall Burns (1993)
Western Civilizations: Their History and Culture, Cilt 1, W. W. Norton and
Company, New York.
3. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu (2011), **Türkiye Elektronik Haberleşme
Sektörü Üç Aylık Pazar Verileri Raporu: 2011 Yılı 2. Çeyrek**,
http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi/pazar_verileri/ucaylik11_2.pdf,
Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2011.
4. Çağıltay, Kürşat; Ogan, Christine; Yıldız, Mete & Çağıltay, Nergiz (2012,
forthcoming), "The State of Information Society in Turkey: A Multi Dimensional
Approach" In Christensen, Christian & Miyase Christensen (Eds.),
Understanding Media and Culture in Turkey: Structures, Spaces, Voices,
New York: Routledge.